

YENİKAPI MEVLEVİHÂNESİ ŞEYHİ, MÛSİKÎŞİNAS ABDÛLBÂKÎ NÂSİR DEDE

Fatma Âdile Başer

Dr. İTÜ. Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Öğretim Görevlisi

1. Ailesi, Çevresi ve Eğitim Hayatı

Abdülbâkî Nâsır Dede; 1179/1765 târihinde, babası Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Ebûbekir Dede'nin dergâh civârındaki evinde dünyâyâ gelmiştir.¹

Seyyid Ebûbekir Dede; Kütahyalı olup, Halvetiye silsilesine mensup bir âiledendir. Babası Halvetî Şeyhi Ahmed Efendi, onun babası Seyyid Hüseyin Efendi de yine Halvetî büyüklerinden Şeyh Seyyid Nûreddîn Efendi'nin oğludur. Ebûbekir Dede'nin Ömer ve Osman isimlerinde iki kardeşi vardır.² Bu kardeşlerin "Dede" ünvanıyla anılmalarından onların da Ebûbekir Dede gibi Mevlevî tarîkatına intisâp ettikleri anlaşılmaktadır.³ Ömer Efendi'nin oğlu Sahih Ahmed Dede ve onun oğlu Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Kudretullah Efendi ve onun da oğlu Atâullah Efendi'dir. Ebûbekir Dede'nin diğer kardeşi Osman Efendi'nin oğulları ise; vefâtına kadar Yenikapı Dergâhı'nda vazîfe alan Neyzenbaşı Tarîkatçı Mehmet Dede (Vefatı: 1229/1813), Şukûfeci Hüseyin Dede ve Âyinhan Râif Dedelerdir.⁴ Onların çocukları da aynı kültür dâiresinin mensupları olmuşlardır. Tarîkatçı Mehmet Dede'nin küçük yaşta vefât eden oğulları Mehmet Sâlih ve Mehmet Emîn, Abdülbâkî Dede zamânında arakiyye-i şerîf giymiş,⁵ üç yaşında yetim kalan Hüseyin İzzet ise yine Abdülbâkî Dede'nin

¹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleym. Kütüp. Yazma Bağışlar nu: 2309, 206a

² İhtifalci Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 142

³ Ali Nutkî Dede-Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşan I*, Süleym. Kütüp. Nâfiz Paşa Yazma nu: 1194, s. 43

⁴ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 142

⁵ *Defter-i Dervîşan I*, s. 45

denetiminde dergâhta büyümüştür.⁶

Abdülbâkî Dede'nin babası Ebûbekir Dede 1117/1705 Kütahya doğumludur.⁷ Mevlevî büyüklerinden, *Sefîne-i Mevleviyye* müellifi, İzmirli Mustafa Sâkîb Dede'nin mürîdi olarak otuz yaşına kadar ondan feyz aldıktan sonra Ebûbekir bin Ârif Çelebi tarafından Yenikapı Dergâhı'na şeyh tâyin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.⁸ Ebûbekir Dede burada Kutb-ı Nâyî Osman Dede'nin (Vefatı: 1142/1729) oğlu, Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Sırrî Abdülbâkî Dede'nin (Vefatı: 1166/1753) kızı Saide Hanım'la evlenmiştir.⁹ Saide Hanım aynı zamanda Ebûbekir Dede'nin halasının yâni Seyyid Ahmed Efendi'nin kız kardeşinin kızıdır. Yenikapı ve Galata Mevlevîhânesi şeyh âileleri arasındaki bağıllığın, bu evlilikle bir kez daha perçinlendiği görülmektedir. Nitekim, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Ebûbekir Dede'nin kardeşi Ömer Dede'nin çocukları Galata Mevlevîhânesi'nde şeyh oldukları gibi, yine Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede de Abdülbâkî Nâsır Dede'nin teyzesi Fahrunnisâ Hanım'ın oğludur.¹⁰ Burada müellifimize verilen "Abdülbâkî" isminin de Saide Hanım'ın babası Galata Şeyhi Sırrî Abdülbâkî Dede'ye telmîhen verilmiş bulunabileceğini söylemeliyiz.

Şeyh Seyyid Ebûbekir Dede ve Saide Hanım'ın üç oğlu dünyâya gelmiştir; Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsır ve Abdürrahîm Kühnî Dedeler.

Ebûbekir Dede ve oğullarının "Seyyid" nâmıyla anılmaları, onların Hazret-i Hüseyin yoluyla Hazret-i Peygamber'in soyundan geldiklerini düşündürüyor. Ancak Ayvansarâyî'nin *Hadîkatü'l-Cevâmî* isimli eserindeki "şürefâdandır"¹¹ şeklindeki ifâdesinden başka, bu konuda hiçbir kayda rastlamadık.

Ebûbekir Dede 1159/1746'dan itibaren Yenikapı Dergâhı'nın onikinci şeyhi olarak, otuz sene hizmet verdikten sonra 1189/1775'de çocukları daha küçük yaşlarda iken vefât etmiştir.¹² İhtifalci Ziyâ Bey'in ifâdesine göre; Ebûbekir Dede, kendisine halife olarak büyük oğlu Ali Nutkî Dede'yi seçmiş, onun tahsil ve terbiyesini de mânevî evlâdı ve kardeşi Ömer Dede'nin oğlu Sahih Ahmed Dede'ye emânet etmiştir.¹³ Babasının vefâtı târihinde henüz ondört yaşının için-

⁶ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, s. 27b-28a

⁷ *Sefîne-i Evliyâ*, s. 206

⁸ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 143

⁹ Esrar Dede, *Tezkiretü'l-Şuarâ-yı Mevleviyye*, Fâtih Millet Kütüp. Ali Emîrî T. Yazm. nu: 756, s. 378

¹⁰ *Defter-i Dervîşân II*, s. 39a

¹¹ Ayvansarâyî Hüseyin bin İsmâil, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, I, İstanbul 1281, s. 228

¹² Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, İstanbul 1308, s. 181

¹³ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 158

de bulunan Ali Nutkî Dede¹⁴, Konya Çelebisi Ebûbekir bin Ârif Efendi tarafından resmen Yenikapı Mevlevîhânesi'nin postnişînlîğine tâyin edilmiştir.¹⁵

Sahih Ahmed Dede bir yandan dergâhın sevk ve idâresi, dervişlerin terbiyeleri ile meşgûl olurken, diğer yandan kendisine emânet edilen genç şeyhle özel olarak ilgileniyordu. Nitekim Ali Nutkî Dede reşîd olup, şeyhliğini hakıyla devâm ettirdiği sıralarda, kendisinden; edepli, fazîletli, hassas ve sanatkâr mîzaçlı bir zât olarak bahsedildiği ifâde edilmektedir.¹⁶ Seçkin şahsiyetiyle temâyüz eden Ali Nutkî Dede yetiştirdiği onlarca insanın yanında en çok, kültür târihimizin unutulmaz sîmâları olan Şeyh Gâlib¹⁷ ve Hammâmîzâde İsmâil Dede'nin¹⁸ mürşîdi olmakla tanınır. Şeyh Gâlib'in, şeyhi Ali Nutkî Dede için yazdığı şu beyitler, aralarındaki bağı en güzel şekliyle ortaya koymaktadır.

*Dedem kim hazret-i Seyyid Ali'dir
Kerâmet vech-i pâkînde celîdir
O'dur seccâde-i mânâda el'ân
Sezâdır rütbe-i irşâda el'ân¹⁹*

Rauf Yektâ Bey, İsmâil Dede'nin en seçkin öğrencisi Zekâî Dede'den dinledikleri ile İbnülemîn Mahmut Kemal'in²⁰ notlarını birleştirerek romanlaştırdığı "*Dede Efendi*" isimli eserinde; Ali Nutkî Dede'nin, büyük bestekâr İsmâil Dede Efendi'ye mûsikîde de yol açtığını anlatmaktadır.²¹ Öyle ki, dergâhın *Âyîn Mecmuası*'na kaydedilen Şevk u Tarab makamındaki âyîn-i şerîf güftesinin altına, Ali Dede'nin "*Derviş İsmâil*" ibâresini yazması karışıklığa yol açmış, İsmâil Dede, şeyhinin irtihâlinden sonra bu hâli açıklığa kavuşturmak gayesiyle şu notu kayda almıştır; "*Şeyhim azîzim Yenikapı şeyhi es-Seyyid Şeyh Ali Efendi hazretlerinin re'y u tedbîri her bir nağmede ta'rif-i munzam olduğundan, hâlâ okunan bestede methalim yoktur. Hâl-i hayatlarında tenbihleri mûcibince kendi isimlerini ihfâ ve bâlâsına bu fakîrin ismimi tahrir buyurub, fakîre alâ tarîk hediye ihsan buyurdular. El-fakîr Derviş İsmâil*"²²

İsmâil Dede'nin açıklamalarına rağmen, *Şevk u Tarab Âyîni* bestekârının kim olduğu, mûsikî mahfillerinde hâlâ tartışılmaktadır.

¹⁴ *Dester-i Dervîşân I*, s. 28

¹⁵ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 144

¹⁶ a.g.e. s. 144

¹⁷ *Dester-i Dervîşân I*, s. 5, 7, 8, 12, 18, 62

¹⁸ a.g.e. I, s. 5, 7, 8, 10, 16

¹⁹ Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi, II*, İstanbul 1943, s. 414

²⁰ İbnülemîn Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 12

²¹ Rauf Yektâ, *Dede Efendi-Esâtîz-i Elhân*, 3. cüz, İstanbul 1341, s. 127-128

²² a.g.e. s. 139

Ali Nutkî Dede şiirle de meşgûl olmuştur. Şiirlerinde, Ebûbekir Dede tarafından kendisine verilen "Memîş"²³ mahlasını kullandığı bilinmekle birlikte "Nutkî" mahlaslı şiirlerine de rastlanmaktadır. Nitekim daha çok Ali Nutkî söylenişi ile bilinip tanınmaktadır.

Nutkî görebilsen ne verirsin bana yâri
Zîrâ görünürse bana yâr sana nihândır²⁴

Semâhâne-i Edeb isimli eserde bulabildiğimiz bir gazeli de şöyledir:

Bilmem ne zaman dil ola vaslınla müşerref
Zîrâ ki firâkınla derûnum yanagandır

Elden koma sabrı ki cihânda neler olmaz
Elbette niyâz ehline çok nâz olagandır

Gayb eylemeniz subha değin nâle vü zârım
Yalvarmak için yâre o bir başka zamandır²⁵

Ali Nutkî Dede, mûsikî ve şiir gibi hat sanatına da ilgi duymuştur. 1203/1788'de tâlık yazı ile istinsah ettiği *Neşâtî Divânı*²⁶ Süleyman Neşat Efendi'nin şiir severler tarafından unutulmamasına vesile olmuştur.²⁷ Ali Dede'nin, dergâh kütüphânesi sorumlusu olduğunu da ilâve etmek gerekir. *Defter-i Dervîşân*'nın başındaki mühürlerden biri "*Emînü'l-kütüp el-fakîr Şeyh Ali el-mevlevî es-Seyyid el-Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedîd*" şeklindedir.²⁸

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Ali Nutkî Dede'nin zamânında âdetâ bir kültür merkezi hâline geldiğini *Defter-i Dervîşân*'daki kayıtlardan anlamak güç değildir. Mevlevî tarik terbiyesinin metotlarından biri olarak, çeşitli sanat ve kültür faaliyetleriyle meşgul dervîşân yanında, hâfız, haseki, kethudâ, kâtip, çavuş, tabip molla, beytü'l-mâl vazîfelisi vs. muhtelif meslek alanlarında bulunan geniş bir muhibbân halkası, dergâhın tabiî sosyal atmosferini meydana getiriyordu. Bu halka içinde yetişen veya bu yetişmelere katkıda bulunanlar içinde şüphesiz kültürümüze mâl olan isimler çıkmıştır. Şeyh Esat Gâlib, İsmâil Dede Efendi, Vak'a-nüvis Pertev Efendi, Mehmed Said Hâlet Efendi, şuarâdan Hayret Efendi, Süleymân Neşâtî,²⁹ Musâhib Seyyid Ahmed Ağâ³⁰ hemen sayılabileceklerdendir.

²³ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 147

²⁴ Şemseddin Sâmî, *Kamûsu'l-A'lâm*, VI, İstanbul 1306-1311, s. 4584

²⁵ Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 236

²⁶ Süleyman Neşat Efendi, *Neşâtî Divânı*, Süleym. Kütüp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 942

²⁷ Saadeddin Nüzhet (Ergun), *Neşâtî*, İstanbul 1933, s. XLVII

²⁸ *Defter-i Dervîşân I*, s. 1

²⁹ *a.g.e.* I, s. 5, 10, 27

³⁰ Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkîk u Tahkîk*, Süleym. Kütüp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/1, s. 2b

Ağabeyi Şeyh Ali Nutkî Dede'nin vefâtından sonra dergâhın şeyhi olarak *Defter-i Dervîşân*'a devâm eden Abdülbâkî Nâsır Dede, vefat haberini şöyle kaydetmektedir: "*Birâderim eş-Şeyh Ali Dede Efendi'nin vefâtı sene 1219 şeb-i Pençşenbe râbi'-i mâh-ı Cemâziye'l-evvel, Temmuzun yirmisekizinci gicesi saat üçü geçerek vefât eyledi. Merhum bir hafta mikdârı hasta olub ve hastalığımda hânesinden Dergâh'a gelib, iki üç gün dergâhta oturub, dergâhta hücreinde vefât eylemiştir. (...) Dergâh-ı şerîfte türbe-i şerîfin, Çelebi Ebûbekir Efendi hazretlerinin ve Kemal Ahmed Dede Efendi hazretlerinin ayakları ucunda defnolunmuştur. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi'aten. Afife Hanım nâm kebir e bir kerîmesi kalmıştır. Sellemehâllah*".³¹

Yine *Defter*'deki notlara göre Ali Dede'nin sağlığında, kızı Afife Hanım'ın, Konyalı Nûman Dede'yle olan izdivâcından³² 1216/1801 târihinde Mehmed Sâlih isminde bir torunu dünyâya gelmiştir.³³ Ali Dede, "*Fakîrîn hafîdi Dervîş Sâlih*" ibâreleriyle torunundan çeşitli vesîlelerle bahsetmektedir.³⁴

Abdülbâkî Dede, ağabeyinin 1176/1762 doğumlu olup kırkdört yaşında vefât ettiğini söylemektedir.³⁵ Veledî, Sürûrî Efendi gibi Ali Dede'nin vefâtına târih düşürenler olmuştur.³⁶ Ancak biz örnek olmak üzere Şeyh Gâlib'in târih mısramını vermekle yetiniyoruz.

*Hüsn ile Es'ad dedim târihini
Hû deyub Mevlâ'ya döndü Şeyh Ali*

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin kendisinden dört yaş küçük bulunan kardeşi Abdürrahim Kühî Dede de, III. Selim devrinin önemli bestekârlarındandır. Kühî Dede, "fenn-i mûsikîde ikinci Fârâbî" sıfatıyla tanınacak kadar mûsikîde usta bir zat olduğunu, Zekâîzâde Ahmed Efendi, notlarında ifâde etmektedir.³⁷ Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği zamânından itibâren, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin kudümzenbaşılığını devâm ettiren Abdürrahîm Kühî Dede'nin çok tesirli ve güzel bir sese sâhip olduğuna kaynaklar tanıklık etmektedir. Esrâr Dede onun için; "*El-ân hangâh-ı merkûmda kudümzenbaşı olub, enfâs-ı azîzesi hayat-bahş-ı kulûb-i âşîkân ve âvâzi letâif-i ruhefzây-ı sâdikân u ârifândır*"³⁸ diyor.

³¹ *Defter-i Dervîşân I*, s. 28

³² *a.g.e. II*, s. 68b

³³ *a.g.e. I*, s. 17

³⁴ *a.g.e. I*, s. 18

³⁵ *a.g.e. I*, s. 28

³⁶ *a.g.e. I*, s. 46

³⁷ Zekâîzâde Ahmed - Dr.Suphi - Mesut Cemil, *Mevlevî Âyinleri*, XV, İstanbul Konservatuvarı, İstanbul 1936, s. 560

³⁸ Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi, II*, İstanbul 1943, s. 420

Abdürrahim Dede bu üstün mûsikî kabiliyeti sebebiyle, III. Selim tarafından Enderûn-i Hümâyûn'a alınmak istenmişti. Esrar Dede; Kûnhî Dede'nin de kalben bu isteğe meyletmiş bulunduğu bir aynü'l-cem* esnâsında, mürşîdi ve ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin, (muâsırı Esrar Dede'nin orijinal ifâdesiyle) "*nazar-ı gavsâne atfiyle kendisini deryâ-i istiğrak ve hayrete ilka buyurarak müşârun ileyhi o vartadan kurtardıklarını*" ifâde etmekte,³⁹ İhtifalci Ziyâ Bey de sözkonusu hâdiseyi bizzat o devri yaşamış ihvânından dinlediğini yazmaktadır.⁴⁰ Abdürrahim Dede'nin hâlini ifâde etmek için söylediği rubâî, mânîdârdır;

*Yâ Râb! Tü merâ benefs-i taggâz medih
Bâ herçi cezâz tesdt-i merâ sâzemde
Men der tü hemî gerîzem ez fitne-i hûyiş
Men an tev'em merâ bemen bâzemde*

(Yârab! Bana ele avuca sığmaz bir nefis verme, senden ayrı olan herhangi bir şeyle beni berâber buldurma. Ben senin fitnenden (denemenden) yine sana sığınırım. Ben senin zamânındayım. Bana o zaman bir daha verme).⁴¹

Defter-i Dervîşân'da 1215/1800 târih vakaları arasında yer alan "*Şeyh Abdürrahim'e gelen atıyye-i Hümâyûn 30 kuruş*"⁴² şeklindeki kayıt, Abdürrahim Dede'nin gerçekten saray tarafından dikkat çektiğini göstermektedir. Bu dikkat çekişin, mûsikîde Abdürrahim Dede'nin yetiştirdiği Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Mehmed Dede vasıtasıyla Abdürrahim Dede'ye öğrenci olan III. Selim'in musâhibi Seyyid Ahmed Ağa'nın (Vefatı: 1209/1794)⁴³ aracılığı ile mümkün olabileceğini düşünebiliriz

Bugün elimizde Abdürrahim Kûnhî Dede'nin yalnız Hicaz makamındaki Âyîn'i mevcuttur.⁴⁴ Rauf Yektâ Bey, baştan sona aynı makamı muhafaza eden âyinlerden bahsederken; "*(...) Abdürrahim Efendi merhûmun âyini bu sınıfın en parlak bir misâlidir ki, serâpâ Hicaz makamından bestelendiği halde yeknesaklık şâibesinden tamâmiyle müberrâdır*"⁴⁵ diyor. Abdülbâki Nâsır Dede *Tedkik u Tahkik* isimli mûsikî risâlesinde, kardeşi Abdürrahim Dede'nin *Anberefşân* isimli bir terkiib meydana getirdiğini söylemektedir.⁴⁶ Ancak, *Tedkik*'te îzâhı

* *Aynü'l-cem*; Mevlevî tâbirlerindedir. Şeyh ve dervîşlerle muhiplerin bir araya gelerek âyin okumaları ve isteyenlerin âyin okunurken kalkıp kollarını açmaksızın semâ etmeleri demektir.

³⁹ *Türk Müsıkîsi Antolojisi*, II, s. 420

⁴⁰ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 155

⁴¹ a.g.e. s. 154

⁴² *Defter-i Dervîşân I*, s. 17

⁴³ *Mevlevî Âyinleri*, XV, s. 560

⁴⁴ a.g.e. XV, s. 538-560

⁴⁵ *Dede Efendi*, s. 143

⁴⁶ Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/1, s. 37a

verilen bu terkinin hemen bir nesil sonra unutulduğu Hâşim Bey'in (1815-1868) *Edvâr'*ından anlaşılmaktadır.⁴⁷

Dervişler arasında cezbeli kişiliğiyle tanınan Abdürrahim Dede, diğer kardeşleri gibi şiirle meşgul olmuş ve *Kühî* mahlasını benimsemiştir. Aşağıdaki beyt ona âittir;

*Hallâk-ı cihân âleme kıldıkta tecellî
Her kimseyi bir hâl ile kılmış mütesellî⁴⁸*

Abdürrahim Kühî Dede, küçük ağabeyi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin oğlu Seyh Receb Hüseyin Hüsnü Dede'nin vefâtından sonra 1246/1830 târihinde Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi'nin şeyhliği-ne tâyin edilmiştir.⁴⁹

Abdürrahim Dede'nin Şerîfe Ayşe Hanım'la olan izdivâcından, Abdülkerim Kadri ve Fatma Hanım'dan başka, ismini Ali Dede'den alan Ali Efendi dünyâyâ gelmiştir.⁵⁰ *II. Defter-i Dervîşân'*daki kayıtlardan 1231/1815'de eşinin vefâtından sonra bir daha evlendiği anlaşılan Kühî Dede'nin, Mehmed Nazif, Abdülhalim, Mehmed Rızâ ve Hâşim isminde dört evlâdı daha olmuştur.⁵¹

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliği yaklaşık bir yıl süren Kühî Dede 1247/1831' de vefât etmiştir.

Mahvoldu aşk-ı Hak'dan Abdürrahim Efendi⁵²

Abdürrahim Efendi pîrâna hemdem oldu⁵³

vefâtına düşürülen târihlere dendir. Sanduka üzerindeki kitâbe daha ziyâde onun mûsikîşinas kişiliğini vurgulamaktadır:

*Yek sâz kâre düşmüş âgâze-i usûl
Vaktinde feryâd-ı acz ile ebkem olmuş
Bir peşrev çalınmış gûşuna irciîden
Peyrevlik ol nevâyâ hakkında elzem olmuş⁵⁴*

⁴⁷ Hâşim Bey, *Hâşim Bey Edvârı*, İstanbul 1280/1863, s. 84

⁴⁸ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 155

⁴⁹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 3a

⁵⁰ *a.g.e. I*, s. 17, 44, 45; *II*, s. 44b

⁵¹ *a.g.e. II*, s. 4a, 93b, 94a, 94b

⁵² *Türk Mûsikîsi Antolojisi, II*, s. 420

⁵³ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî, I*, s. 334

Görüldüğü gibi Abdülbâkî Nâsır Dede, önemli sîmâlar yetiştiren mevlevî bir âilenin ferdidir. Böyle bir ortam içinde yetişme imkânı bulan Nâsır Dede'nin sâdece muhiti gözönüne alınsa bile, iyi bir tahsil dönemi geçirdiği anlaşılabilir. Fakat en çok, hem ağabeyi hem mürşîdi olan Ali Nutkî Dede'nin onun üzerinde tesîri vardır. Ayrıca, babaları Ebûbekir Dede'nin çocuklarına hâmî olarak bıraktığı, tahsil ve terbiyelerini emânet ettiği Sahih Ahmed Dede'nin önemi de şüphesiz gözardı edilemez. Buna bağlı olarak Abdülbâkî Dede'nin, mevlevî âdap ve erkânını, dînî ilimler ve tasavvufa dâir mâlûmâtının çoğunu Ahmed Dede'den aldığı düşünülebilir.

Abdülbâkî Dede'nin tekke şeyhinin oğlu olması ona bir imtiyaz tanımamış, diğer kardeşleri ve mevlevî mürîdânı gibi o da, matbah-ı şerîfe girip çile çikarmış, semâ'meşketmiş ve çilesi bittiğinde "Dede" ünvanıyla kendisine tahsis edilen hücreye geçmiştir. Ali Nutkî Dede'nin; "*Bu fakîrin zamân-ı meşihatimde semâ'-ı şerîfi meşk idüb mukabele-i şerîfe giren canların târihleridir*" başlığı altına kaydettiği; "*Birâderim Seyyid Abdülbâkî Dede 1190/1776*"⁵⁵ ibâresi işte bu sürecin işâretlerinden biridir.

Nâsır Dede'nin hayâtına dâir bilgi veren kitaplarla bizzat onun yazdığı eserlerden, kendisinin başlıca üç sahada çalıştığını görmekteyiz. Bunlar: Dînî ilimler ve tasavvuf, edebiyat ve şiir ile mûsikîdir. Arapça ve Farsça öğrenimine bir kültür meselesi olarak itinâ gösterilen o devirlerde, Abdülbâkî Dede de hem şeyh hem dede ünvanının âdetâ bir gereği olarak bu diller üzerinde durmuştur. Farsçayı kimden öğrendiğini bilmiyoruz. Ancak onun Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* isimli eserini Türkçeye tercüme etmesinden, iyi derecede Farsça bildiğini anlıyoruz.⁵⁶ *Tercüme-i Menâkıb*'ın giriş kısmında, Abdülbâkî Dede Farsça ve Arapça öğrenimi hakkında şunları yazmaktadır: "*Bi-kadri't-tâka fenn-i zebân-ı Fârîsîsi âmuhte ve fûnûn-ı lîsân-ı Arabîyyede geveşt-nihâ olub sa'yim mikdârınca tahsîl esnâsında*".⁵⁷ Bu ifâdelere göre Nâsır Dede, Farsça öğrenimini tamamlayıp *Menâkıb*'ı tercüme etmeye başladığı sıralarda (1208/1793),⁵⁸ bir yandan da Arapça tahsîline devâm ediyordu. Arapça hocası Milâs müftüsünün oğlu Halil Efendi'dir.⁵⁹ Abdülbâkî Dede'nin, babası Ebûbekir Dede'nin vefâtından itibaren 1209/1794 târihine kadar, âdetâ hücrelerine kapana-

⁵⁴ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 159

⁵⁵ *Defter-i Dervîşân I*, s. 7

⁵⁶ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tercüme-i Menâkıbü'l-Ârifîn*, Süleym. Küt. Nâfiz Paşa Yazm., nu: 1126

⁵⁷ a.g.e. s. 1b

⁵⁸ a.g.e. s. 2a

⁵⁹ Davud Fatin Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, İstanbul 1271, s. 389

rak Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplar okuduğu söylenmektedir.⁶⁰ *Defter-i Dervîşân*'da kaydedildiğine göre, Nakşîbendî tarikatına mensup Bolulu Mustafa Efendi isminde bir zata da umûmî dersler için bir süre devâm etmiştir.⁶¹

Abdülbâkî Dede'nin "*tekmîl-i ulûm-ı külliyye tâlib ve nazma rağbet (eden) mûsikîşinas bir zât-ı âlî*"⁶² olarak dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Edebiyâta olan ilgisi onu şiir yazmaya da sevketmiştir. Muasırı Esrar Dede, Abdülbâkî Dede'nin kısa sürede dîvan sâhibi olabileceğini belirterek onu *Şuarâ Tezkiresi*'ne kaydetmiştir.⁶³ Şâir olarak fazla tanınmasa da şiirlerinde kullandığı "*Nâsır*" mahlâsı onun asıl adı gibi itibar görmüştür.

*Mülk-i cânın ile Nâsır bendenin
Dâimâ ma'mûr u âbâdân-ı aşk*

Mûsikî tahsîlini ise, bizzat içinde bulunduğu, devrin mûsikî merkezlerinden biri olan mevlevîhânedede tamamladığı düşünülebilir. Haftanın belli günlerinde okunan mukabeleler ve bütün hafta süren mûsikî meşkleriyle, dergâha gelip giden üstadların icrâlarını dinlemek, tabiatıyla onun mûsikî zevk ve olgunluğunu kazanmasında en mühim faktördü.

Nâsır Dede'nin *Tedkîk u Tahkîk*'indeki söyleyişinden, önce mûsikîyi icrâ yoluyla öğrenip, sonra nazariyesine ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mûsikî nazariyâtına dâir bilgilerini, eline geçirdiği mûsikî risâlelerini incelemek sûretiyle geliştirmiş, kendi tâbiriyle "muallim-i gaybî"⁶⁴den öğrenmiştir. Ancak dikkat ve titizlikle yazdığı mûsikî eserleri, bugün bizim kendisine, zamânının en iyi mûsikî nazariyatçısı diyebileceğimiz bir seviyeyi göstermektedir.

2. Mûsikîşinaslığı ve Vazifeleri

Bütün hayâtı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde geçen Abdülbâkî Nâsır Dede'nin dergâhtaki ilk önemli vazîfesi, ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği esnâsındaki *Neyzenbaşılığı*'dır.⁶⁵ Bu görev; mukabele esnâsında, kudûmzenbaşı ile birlikte mutrıba, yâni çalan ve söyleyen mûsikîşinasları idâre etmek demektir. Böyle bir vazîfeyi, İstanbul'un meşhur mevlevîhânelerinden birinde, Yenikapı Mevlevî-

⁶⁰ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 149

⁶¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 39a

⁶² Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 236

⁶³ Esrar Dede, *Tezkiretü'ş-Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Fâtih Millet Küt. Ali Emîrî Yazm. nu: 756, s. 378

⁶⁴ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tedkîk u Tahkîk*, Süleym. Küt. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/1, s. 2b

⁶⁵ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleym. Küt. Yazma Bağışlar, nu: 2309, s. 206.

hânesi'nde icrâ etmek, şüphesiz devrin neyzenleri arasında seçkin bir yere sahip olmayı gerektirir. Nitekim XIX. yüzyıl neyzenleri arasında isminden sözettirmektedir.⁶⁶ Mevlevîhânelerin belli kuralları içinde, dergâhta neyzenbaşı, kudûmzenbaşı gibi üstad mûsikîşinas olarak vazîfe yapanlar, haftanın belli günlerinde kabiliyetli dervişleri yetiştirmeye çalışırlardı.⁶⁷ Bu bakımdan Abdülbâkî Dede'nin de mûsikî öğretimiyle meşgul olması muhtemeldir. Nitekim Hammâmîzâde İsmâil Dede'ye bir süre ney meşkettiği kaynaklarda yazılıdır.⁶⁸ O, bir neyzen-derviş olarak gönül verdiği mûsikîyi ve onun mânâsını *Tahrîriyye* isimli eserinin kıyasına iliştiirdiği bir beytle şöyle ifâde etmiştir:

*Ney değil neyzen değil nâyı nâlân eyleyen
Aşkır Molla-i rûmun nâmı nâlân eyleyen*⁶⁹

Ali Nutkî Dede'nin vefâtından sonra Abdülbâkî Dede, Hacı Mehmed Çelebi tarafından sikkesi destarlanarak Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 14. şeyhi olmuştur.⁷⁰ Şeyh oluş târihini *Defter-i Dervîşân'a* şu ibâreyle kaydetmiştir. "*El-fakîr el-hakîr Şeyh Seyyid Abdülbâkî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedîd hâlen. 1219 Cemâziye'l-evvel 16*" (24 Ağustos 1804)⁷¹. Şeyhliğinden on yıl sonra Yenikapı Mevlevîhânesi Vakfının mütevellîliği kendisine verilmiştir. "(...) *Kadıasker-i mezkûr Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi arzıyla tevliyet-i mezbûre 1229 senesi Zi'l-kadesinde bu fakîre tevcih olunmuştur.*" (1813 Ekim)⁷²

Yenikapı Mevlevîhânesi, en mühim tâmirlerinden birini Abdülbâkî Dede'nin zamânında geçirir. Sultan II. Mahmud'un irâdesiyle baştanbaşa yenilenen dergâh (1232/1818), pâdişâhın tebdil-i kıyâfetle bizzat katıldığı ve zamânın bütün şeyhlerinin dâvet edildiği bir açılışla yeniden hizmete sunulur.⁷³ Tâmirâtın bütün seyri *Defter-i Dervîşân'da* detaylı olarak Abdülbâkî Dede tarafından kaydedilmiştir.⁷⁴ Pâdişâhın dergâh tâmiri ile ilgili ihsânı karşısında duygularını bir kasîde ile ifâde eden Nâsır Dede, şiir defterine sakladığı bu manzûmenin başına -dervîşâne bir hissiyatla olacak- "*pâdişâha verilmeğen*" ibâresini yazmıştır. Son birkaç beyt şöyledir:

⁶⁶ *Türk Müsikîsi Antolojisi, II, s. 637*

⁶⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1953, s. 399

⁶⁸ Rauf Yektâ, *Dede Efendi-Esâtiz-i Elhân*, 3. cüz, İstanbul 1341, s. 133

⁶⁹ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tahrîriyye*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/2, s. 20b

⁷⁰ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 148

⁷¹ *Defter-i Dervîşân I*, s. 2

⁷² *a.g.e. II*, s. 30b

⁷³ Ayvansarayî Hüseyin bin İsmâil, *Hadikatü'l-Cevâmî, II*, İstanbul 1281, s. 228

⁷⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 44a - 63b

*Duâ-yı devletinde Nâsır âciz eyle güftâra
Duâdır maksad ancak yoksa vasfın var mı pâyânı
Hemîşe Hakk-ı Teâlâ kalsın ömr ü devletin efvân
Mükerrerrem eylesün zâtıyla dâim iyş-i devrânı
Felek devr eyledi kim dâim olsun sahn-ı âlemde
O Sultân-ı cihânın nev-benev hayrat u ihsânı⁷⁵*

Kaynaklarda kendisinden, dâimâ kıymetli ve seçkin bir şahsiyet olarak bahsedilen Abdülbâkî Dede'nin meclisinde bulunmak, bir mazhariyet sayılıyordu.⁷⁶ O, mevlevî şeyhliği mesûliyetini hissederek mevlevî âdâbını bütünüyle hazmetmiş ve o kültürün bir parçası olmuştur. Bu kültürün en önemli unsurlarından biri ise şüphesiz mûsikîdir. Diğer pek çok tarik gibi, mûsikîyi tekke terbiyesinin tabîî bir unsuru sayan geleneğin bir halkası mevlevî-mûsikîşinas olarak Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Mevlevî Âyîni* formuna öncelik tanıdığı muhakkaktır. Nitekim *İsfahan* ve *Acem-bûselik* makamlarında iki âyîn-i şerîf bestelediğini biliyoruz. Kendisiyle aynı târihlerde Yenikapı dergâhında bulunan Esrâr Dede (1211/1796), gerek *İsfahan* gerek *Acem-bûselik* âyinlerinin mevlevî mukabelelerinde okunduğunu söylemekte⁷⁷ ve daha sonraki kaynaklar "*el-yevm dergâhta okunmaktadır*"⁷⁸ kayıtları ile bunun devâm ettiğine şahitlik etmektedirler. Yüzyılımızın başına kadar okunageldiği anlaşılan *İsfahan* makamındaki âyin maalesef günümüze gelememiştir. Nitekim Abdülbâkî Dede'nin torunlarından hâfızasındaki âyin repertuarıyla ünlü Mehmed Celâleddîn Dede (1849-1907), *Âyin Mecmuası*'ndaki notunda, *İsfahan Âyini*'nin tamâmiyle unutulduğunu söylemektedir.⁷⁹

Nâsır Dede'nin terkiib ettiği beş yeni makam vardır. İzahlarını *Tedkîk u Tahkîk* isimli risâlesinde verdiği bu terkipler; *Dilâviz*, *Ruh-efzâ*, *Gülruh*, *Dildâr* ve *Hisar Kürdî*'dir.⁸⁰ * *Şirîn* isminde 22 zamanlı bir usûl de meydana getirmiştir.⁸¹ Ancak ne bu usûl, ne de terkiplerin kullanıldığı herhangi bir eser günümüze gelebilmiştir.

⁷⁵ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Dîvân-ı Eşâr*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 941, s. 24a-24b

⁷⁶ Ahmed Atâ, *Atâ Târîhi*, III, İstanbul h. 1293, s. 193

⁷⁷ Esrâr Dede, *Tezkiretü'ş-Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Fâtih Millet Kütp. Ali Emîrî Yazm. nu: 756, s. 378

⁷⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul 1333, s. 130; Davud Fatin Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, İstanbul 1271, s. 389

⁷⁹ *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, II, s. 637

⁸⁰ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tedkîk u Tahkîk*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/1, s. 37b

* Bu terkipler için bkz. Fatma Âdile Başer, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tedkîk u Tahkîk*, M.Ü. Sosyal Bilim. Enst. İstanbul 1988, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 50-58

⁸¹ *Tedkîk u Tahkîk*, s. 40b

Mûsikîmizin geleneksel aktarma metodu olan *meşkin* yanında, Fârâbî'den itibaren, daha çok aralık ve perdeleri göstermek maksadıyla kullanılan *Ebcéd* notası, Abdülbâkî Dede'nin eliyle en kullanışlı şeklini kazanmış, diğer harf notalarından daha üstün bir ifade gücüne ulaşmıştır.⁸² *Cevâhirü'z-Zevâhir* isimli eserde Abdülbâkî Dede'nin notası için "(...) eğer bu notanın eksiklerini tamamlayarak kullanımına devâm edilseydi, şimdi elimizde mükemmel ve millî bir notamız olurdu"⁸³ denmektedir. Gerçekten yüzyıllardır nazârî açıklamalar dışında kullanılmayan ebced notasını,* bir mûsikî eserini kayda geçirmek anlamında yeniden ve geliştirerek kullanan Abdülbâkî Dede, mûsikî târihimiz bakımından büyük önem taşımaktadır. *Tahrîriyye*⁸⁴ isimli risâledeki III. Selim'in Sûz-i Dilârâ makamındaki mevlevî âyîni ile aynı makamdaki saz eserleri; hem söz konusu eserlerin orijinal halleri, hem de âyin formunun saz eserleriyle birlikte nasıl girift halde kullanılabildiğine örnek teşkil edebilecek şekilde notaya alınmıştır. Ayrıca eserleri notaya alınan III. Selim (1761-1808) ile Musâhib Seyyid Ahmed Ağa'nın (1728-1794) yakınlıkları *Tahrîriyye* ile bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Abdülbâkî Nâsır Dede *Tahrîriyye*'den önce 1794 târihinde, makam, terkiib, usûl ve bunların îzahlarından bahsettiği bir mûsikî risâlesi de yazmıştır. *Tedkîk u Tahkîk* adını verdiği bu risâle, III. Selim'in teşvîki ve irâdesiyle kaleme alınmıştır. "...Cenâb-ı hümayûnlarının ma'ârif-i 'adîdede ve bâ husus bu fende sâhib-i yed-i tûlâ olub, ehl-i ma'rifete râğbeti ve kâdirdanlığı bu fakîri dahî teşvîk idüb nazariyye ve 'ameliyye-i mûsikîde tahrîre arzû düşdü."⁸⁵ Aynı eserde Musâhib Ahmed Ağa'nın pâdişah irâdesini getirişinden bahsedilir: "(...) Musâhib-i hasırlardan Seyyid Ahmed Ağa'nın meclisinde bu sohbet güzereyle dikte, ol dahî Pâdişâh-ı sa'âdet-penâhın râğbet-i şerîfleri ile teşvîk ve ba'dehu emr-i hümayûnları ile te'kîd eyledi."⁸⁶ Abdülbâkî Dede, yine III. Selim'in irâdesiyle eserine bir de zeyl yazar. "(...) biraz terkiibler dahî ihtirâ' olunub onlar dahî tahrîr olunsun deyu emr-i hümayûn oldukta..."⁸⁷ Böylece Nâsır Dede'ye aynı zamanda mûsikî nazariyatçısı kimliği kazandıran bu eser 1795'de tamam-

⁸² Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tahrîriyye*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/2

⁸³ N. Ali - M. Sîret, *Cevâhirü'z-Zevâhir*, II, İstanbul 1310, s. 96

* Kantemiroğlu notasını; eski ebcedle bir ilgisi olmayan, fakat Arap harfleri kullanıldığı için ebced hissini uyandıran, esasta tamâmiyle Kantemiroğlu'na (1673-1723) has bir sistem olması dolayısıyla, Nâyî Osman Dede'nin (1642-47?-1729) notasını ise, *Nota-i Türki* isimli risâlesinin elimizde olmayışı sebebiyle hâriç tutuyoruz.

⁸⁴ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tahrîriyye*, Süleym. Kütp. Nâfiz Paşa Yazm. nu: 1242/2

⁸⁵ *Tedkîk u Tahkîk*, s. 2b

⁸⁶ a.g.e. s. 2b

⁸⁷ a.g.e. s. 44a

lanmış olur.⁸⁸

3. Vefatı

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefat târihini oğlu Hüseyin Receb Dede, *Defter-i Dervîşân'a* kaydetmiştir. "*Vefât-ı pederim velî nîmetim Seyyid Şeyh Abdülbâkî Dede Efendi, 20 Cemâziye'l-evvel 1236 Şubat. Nevverallâhu hakkın merkadehu âmin. Cumâ gecesi saat 5'de intikal-i dâr-ı beka buyurmuşlardır. Hak teâlâ hazretleri rûhâniyet-i aliyyelerini sâyebân eyleye. Âmin. El-fakîr Seyyid Hüseyin Receb el-Hüsni el-Mevlevî*"⁸⁹ (25 Mart 1821 sene değişimi, Pazar). Abdülbâkî Dede on sekiz yıl Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Őeyhlięinde bulunduktan sonra 56 yaşında vefât etmiştir. Mezar kitâbesinde Safâî'nin Őu mısırâ yer almaktadır:

*Âlem-i lâhûte can attı bu dem Bâkî Dede*⁹⁰

Keçecizâde İzzet Molla'nın târihi:

*On sekiz yıl Şeyh olub Bâkî Dede azm eyledi
Vâlidî Ebûbekir Efendi'den yana Allâh deyub*

*Etdi İzzet dâne-i sübhâyla târihin hisâb
Şeyh Bâkî buldu fâniden rehâ Allâh deyub*⁹¹

Safâî'nin dokuz beytlik bir başka târihinin son mısırâları Şöyledir:

*Dediler târihin Şöyle Safâî Nâsır'ın
Fevtini itsün edâ cevherle yek mısırâ hemân*

*Sâlike terk-i fenâ etmeklięi ta'lîm için
Şeyh Abdülbâkî ukbâ râhına oldu revân*⁹²

Abdülbâkî Nâsır Dede 1209/1794⁹³ de Őerife Fatma Hanım'la evlenmiştir.⁹⁴ Eři, mevlevîhânenin kafescisi Őerife Ayşe Hâtun'un kızıdır.⁹⁵ Bilhassa II.

⁸⁸ a.g.e. s. 53a

⁸⁹ *Defter-i Dervîşân, II*, s. 66a

⁹⁰ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleym. Küt. Yazma Bağışlar nu: 2309, s. 207

⁹¹ İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 24

⁹² *Türk Mûsikîsi Antolojisi, II*, s. 416

⁹³ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 148

⁹⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 99-b

⁹⁵ a.g.e. I, s. 29

Defter-i Dervîşân'dan tesbit edebildiğimize göre, yedi evlâdı dünyâya gelmiş fakat bunlardan dördü, çeşitli sebeplerle fazla yaşamamışlardır. Onu en çok üzen vefatlardan biri 1228/1813'de henüz onbeş yaşında iken hummâdan yitirdiği oğlu Ebûbekir Şâban Efendi'dir.⁹⁶ Sağ kalan çocukları Hüseyin Receb el-Hüsni, Ayşe Sıdika ve Osman Selâhaddîn Efendi'dir.

Hüseyin Receb Dede, Abdülbâkî Dede'den sonra bir müddet posta oturmuş fakat kısa bir süre sonra 1245/1829'da veremden vefât etmiştir.⁹⁷

Abdülbâkî Dede'nin kızı Ayşe Sıdika Hanım 1227/1812 doğumludur.⁹⁸ 1244/1838'de dergâh hücrenişinlerinden Hacı Mehmed Ârif Dede ile evlenmiş,⁹⁹ bu izdivaçtan *Râhatü'l-ervâh Âyini* bestekârı Ahmed Hüsâmeddîn Dede doğmuştur.¹⁰⁰ Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Abdülbâkî Nâsır Dede'nin neslini bir iki yaşlarında yetim kalan Osman Selâhaddîn Dede sürdürmüştür.¹⁰¹

4. Eserleri

1. *Acem-bûselik Âyini*; Abdülbâkî Dede'nin bugün elimizde bulunan yeğâne bestesidir. Tesbit ettiğimiz dört *Acem-bûselik Âyini* nüshasından ikisi matbû olmak üzere mûsikîşinasların istifâdesine sunulmuştur. Mûsikî kültürümüzün bir özelliği olarak kulaktan kulağa meşk yoluyla öğrenilen diğer mûsikî eserleri gibi, *Acem-bûselik Âyini* de meşkedilenden kaynaklanan farklılıklara sâhiptir. Bu nüshalardan ilki; Ali Rifat Çağatay (1867-1935), Zekâîzâde Ahmed Efendi (Irsoy) (1869-1943), Mesut Cemil (1902-1963) ve Dr. Suphi Ezgi (1869-1962)'nin hafızalarına dayanarak oluşturulan ortalama nüshadır.¹⁰² İkincisi; Kudûmzen Saadettin Heper'in (1899-1980); Zekâîzâde Ahmed Efendi (1869-1943), Rauf Yektâ (1871-1935), Hacı Emin Efendi (1845-1907) ve Ahmed Avni Konuk'u (1871-1938) kaynak göstererek hazırladığı nüshadır.¹⁰³ Diğer iki nüsha Süleymâniye Kütüphânesi Ekrem Karadeniz Koleksiyonu'ndadır. 4 numarada kayıtlı defterde Batı notasıyla itinâsız kaleme alınmış bir nüsha ile 15 numarada kayıtlı yine Batı notasıyla fakat güfteleri kırmızı mürekkeple düzgün şekilde yazılmış bir başka nüsha bulunmaktadır; ki bu yazının, koleksiyonun asıl sâhibi Abdülkadir Töre'ye (1873-1946) âit olduğu düşünülebilir.¹⁰⁴

⁹⁶ a.g.e. II, s. 36a

⁹⁷ *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. s. 159

⁹⁸ *Defter-i Dervîşân I*, s. 45

⁹⁹ a.g.e.II, s. 69-a

¹⁰⁰ *Türk Müsikisi Antolojisi, II*, s. 494

¹⁰¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 28a

¹⁰² İstanbul Konservatuvarı Tasnif Heyeti, *Mevlevî Âyinleri*, V. fasikül, İstanbul 1935

¹⁰³ Saadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1979, s. 187-197

¹⁰⁴ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Acem-bûselik Âyini*, Süleym. Kütph. Ekrem Karadeniz Koleksiyonu, nu:

2. *Tedkîk u Tahkîk*; XVIII. yüzyılın en önemli mûsikî nazarîyâtı kitaplarından. Eser 1794 târihinde III. Selim'in arzusuyla kaleme alınmış, 1795'de yine pâdişâhın ricâsıyla yeni ihtirâ edilen terkiplerin ilâve edildiği bir *Zeyl* ilâve edilmiştir. Böylece 14 makam, 136 terkipler ve 21 usûlün îzahları tamamlanmıştır. Bölümleri şöyledir: *Mukaddime*, *Bâb-ı evvel*: Mehâric-ı Negamât ve Makamât, *Teshîl*; Eczâ-i Elhân Olan Perdeler, *Tavzih*; Müzeyyinât, *Tekmil*; Negamât-ı müzeyyine, derece-i suûd, makamlar beyninde mülâyemet, makamların insanda hassaları, *Bâb-ı Sâni*: Terkîbât, *Bâb-ı Sâlis*: Usûlât, *Hâtîme*

Nüshaları:

1. Müellif nüshası, Süleymâniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü, nu: 1242/1'dedir. 17 satırla düzenlenmiş 53 varaktır. Tâlik yazı kullanılmıştır. Üzerinde müellifin eseri Yenikapı Mevlevihânesi'ne vakfettiğine dâir kayıt bulunmaktadır.

2. Müellif sağ iken Saray kütüphanesine konulmak üzere, 1216/1801'de Mîr Hâfiz İzzet tarafından istinsah edilmiştir. Topkapı Sarayı, Emânet Hazînesi nu: 2069'da kayıtlıdır. Ser-levha müzehhep altın yaldız, sürhlu, 25 satırla düzenlenmiş 20 varaktır. Nesih yazı kullanılmıştır.

3. Bu kıymetli iki nüshadan bir takım istinsahlar yapılmıştır. İbnülemin Mahmut Kemal, *Tedkîk*'in bir nüshasını kitapçıda gördüğünü, fakat ıslanıp bozulmuş kısımları bulunduğunu farkedince, almaktan vazgeçtiğini, sonra Mahrukizâde Câfer Bey'in onu satın aldığını söylüyor.¹⁰⁵ Özel kütüphânelerde de yer aldığı anlaşılan bu eserin, temiz iki nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.

4. Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nu: 5572'de kayıtlıdır, istinsah târihi yoktur. Mehmet Ârifi Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Yaldızlı yeşil meşin cild, ser-levha müzehhep, altın yaldız, 17 satırla düzenlenmiş, 47 varaktır. Nesih yazı kullanılmıştır.

5. Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nu: 9824'de kayıtlı, istinsah târihi ve müstensih adı yok. 15 satırla düzenlenmiş, 78 sayfadır. Nesih yazı kullanılmıştır. Temellük kaydı; 1335/1916 Nezâret-i Harbiye'den Ali Rızâ Bey üzerinedir.

6. Ayrıca; Berlin, Hs. Ms. or. 8. 2330 (bugün Marburg'da bulunan) num-

4, s. 47-53; nu: 15, s. 62-71

¹⁰⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 25

rada kayıtlı bir başka nüshadan Gültekin Oransay bahsetmektedir.¹⁰⁶

3. Tahrîriyyetü'l-Mûsıkî (Tahrîr u Tahrîriyye); Abdülbâkî Nâsır Dede'nin yeniden ele alarak geliştirdiği ebced notasına dâir bir risâledir. 1209/1794 târihinde tamamlanmıştır. Muhtevâsı şu başlıklar altında toplanmıştır: *Şürû'*: Notanın târifi; *Âyîn-i Şerîf-i Sûz-i Dilârâ Sultân Selîm-i Sâlisin*; *Sûz-i Dilârâ Peşrevi Sultân Selîm-i Sâlisin*; *Sûz-i Dilârâ Saz Semâisi Sultân Selîm-i Sâlis'in*; *Sûz-i Dilârâ Peşrevi Musâhib Ahmed Ağa'nın*; *Hitâm*: Notanın Lüzûmu; Notada Mehâretin Derecât-ı Selâsesi.

Nüshaları:

1. Müellif nüshası, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nu: 1242/2'de kayıtlıdır. 53b -73b varakları arasındadır. 15 satırla düzenlenmiş, Tâlik yazı kullanılmıştır.

2. Müellif nüshası, Süleymâniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitapları, nu: 2898'de kayıtlıdır. *Temmet* târihi diğer nüsha gibi 1209/1794'dür. 15 satırla düzenlenmiş, 19 varaktır. Tâlik yazı kullanılmıştır.

4. Tercüme-i Menâkıbü'l-Ârifîn (Tercüme-i Eflâkî); Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* isimli Farsça eserinin Türkçe tercümesidir. Eserin biri Arapça, diğeri Farsça olan her iki Mukaddimesini de çevirmiştir. *Menâkıb*'ın diğer tercümeleleriyle kıyas edildiğinde, "motamot tam bir Türkçe çeviridir"¹⁰⁷ denmektedir. Sahih Ahmed Dede'nin teşvikiyle 1208/1793'de tercümesine başlanılan eser 1212/1797 senesinde tamamlanarak III. Selim'e takdim edilmiştir.

Bu tercüme müellif hattıyla ve tek nüshadır. Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nu: 1126'da kayıtlıdır. Tâlik yazıyla 670 sayfadır. Miklebli, semseli, koyu kahverengi meşin cildlidir.

5. Şerh-i Ta'rib-i Şâhidî; Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mûsâ Dede'nin (1092-1157/1681-1744) *Şâhidî* isimli manzum sözlüğü Arapçaya çevirerek, adına *Ta'rib-i Şâhidî* dediği eserin, Türkçe şerhidir. Abdülbâkî Dede bu çalışmasına 1213/1798'de başlayıp 1215/1800 târihinde tamamlamış ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ne vakfetmiştir.

¹⁰⁶ Gültekin Oransay, "Türk makam adları yıldızını için abecesel bulduru", *Belâten Türk Küğ Araştırmaları*, İzmir 1990, s. 54

¹⁰⁷ Helmut Ritter, "Mevlânâ C. Rûmî ve etrafındakiler", *Türkiyat Mecm.* VII-VIII, Cüz I, İstanbul 1942, s. 279

Müellif nüshası, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nu: 1443' de kayıtlıdır. 17 satırla düzenlenmiş 249 varaktır. Sürhludur ve tâlık yazı kullanılmıştır. Kırmızı meşin cildlidir.

6. Dîvân-ı Eşâr; Abdülbâkî Dede'nin 1209/1794 târihinden itibâren şiirlerini yazdığı defterdir. Nâsır mahlâsını kullanarak yazdığı bu şiir defterinde yaklaşık üç bin beyit yer almaktadır. Muhtelif vesîlelerle III. Selim ve II. Mahmud için yazdığı kasîdelerden başka, daha çok düşürdüğü târihler mühim yer tutar.

Müellif nüshası, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nu: 941'de kayıtlıdır. 66 varaktır, tâlık yazı kullanılmıştır.

7. Defter-i Dervîşân I; esas olarak Yenikapı Mevlevîhânesi dervîş kayıtlarının tutulduğu defterdir. Bu deftere Ali Nutkî Dede'den sonra, dergâhın şeyhi olarak 1219/1804 târihinden itibâren Abdülbâkî Nâsır Dede devâm etmiştir. Tek nüshadır. Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa yazmaları, nu: 1194'de kayıtlıdır. Defter, Mevlevîhâneye vakfedilmiştir.

8. Defter-i Dervîşân II; Abdülbâkî Dede'nin 1231/1815 târihinden vefâtına kadar (1236/1821) dergâhın dervîş kayıtlarına devâm ettiği yeni defterdir. Vefâtından sonraki dergâh şeyhleri sırasıyla, kendi dönemlerine âit dervîş kayıtlarına devâm etmişlerdir. Bu defterde Abdülbâkî Dede'den başka, Şeyh Hüseyin Hüsnî Dede, Şeyh Abdürrahim Kühî Dede, Şeyh Osman Selâhaddîn Dede, Şeyh Mehmed Celâleddîn Dede, Şeyh Abdülbâkî Dede'lerin kayıtları mevcuttur. Dergâhların kapatılmasıyla *II. Defter-i Dervîşân* Abdülbâkî Dede'nin elinde kalmış, ondan torunlarına intikal etmiştir. Doktora çalışmamız esnâsında, haberdâr olduğumuz II. Defteri, bize göstermek ve kopyasını vermek lûtfunda bulunan muhterem Abdülbâkî Nâsır Baykara Beyefendiye teşekkürü bir borç biliriz.